

Grundtvig og ældre dansk salmedigtning

Af Jørgen Sørensen

I 1805 udsendte den lollandske biskop P. O. Boisen en »Plan til en Forbedring af den offentlige Gudstjeneste«, som skulle bringe gudstjenesten i større overensstemmelse med den frembrydende rationalismes kristendomsopfattelse. I den debat, der i kirkelige kredse fulgte herpå, deltog også Grundtvig ved i 1807 at indrykke en artikel i Falletsens Månedsskrift med titlen »Om Religion og Liturgie« (1). Blandt andet kommenterer Gr. her salmesangen: »Poesien maa træde frem, klædt i det harmoniske Vers, hvilende paa det melodiske Riim, og hævet ved den potenserende Musik. Høit over Jorden maa vi opløftes, og et Glimt af det evige Liv maa svæve forbi vort mod Himlen stirrende Øie«. På dette punkt tilfredsstilles Gr. hverken af den gamle *Kingos salmebog* eller af dens afløser, *Evangelisk-christelig Psalmebog* (EKS): »Er det allene i de Kirker, hvor den gamle Psalmebog bruges, at vi vorde skuffede i vor Forventning? Ingenlunde. Vi miskiende ikke den Nyes Fortrin, især med Hensyn paa Korrekthed i Versebygningen, og Værdigheden i Udtrykket. Vi tilstaae endog, den indeholder megen Poesie, men langt er den fra Idealet, der svæver for vort Øie«. Det, der fjerner EKS fra idealet, er bl. a., at den retter sig efter »Moralens Kapitler«, for Gr. siger med Schiller, »at Poesien kun bør fremhjelpe Moraliteten ved den ophøiede Stemning, hvori den sætter Mennesket, men at den ophører at være Poesie og hæve Mennesket, saasnaart den træder i Moralitetens Tieneste«.

Det er karakteristisk, at Gr. i denne sin første og mindst kritiske omtale af EKS bedømmer den ud fra æstetiske kriterier, og ud fra dem alene. Det er poesien, som i salmesangen skal formidle mødet med det »evige Liv«, som for den nyomvendte romantiker (artiklen er skrevet i 1806) dog nok snarere er det romantiske end det kristne. Samtidig er det dog værd at bemærke, at Gr. som EKS allerede på

¹⁾ US s. 166 ff.

dette tidspunkt siger, at »den kunde laant mere af den gamle«, et synspunkt, der bliver hovedangrebepunktet i Gr.s næste større indlæg om salmesagen.

Dette indlæg kommer umiddelbart efter den store krise i 1810. I 1811 udsendte Gr. »Deilig er den Himmel blaa« i Rahbeks »Sandsigeren«, og i det berømte forord hertil tager han påny problemet om salmesangen op til behandling. Denne artikel er overordentlig hyppigt citeret i arbejder om Gr.s salmedigtning, uden dog at være sat ind i den større sammenhæng, hvori den hører hjemme, og uden saglig vurdering af dens påstande.

I sin fremragende afhandling »Grundtvig og Kingos Salmer« (optrykt i »Fra Grundtvigs Salmeværksted« 1950) går Magnus Stevns ud fra (s. 88), at dette forord er skrevet før krisen i dec. 1810, og at man derfor må sætte det i forbindelse med de reformatordrømme, der beherskede Gr. på det tidspunkt. Den dansk-norske præst Frederik Schmidt oplyser imidlertid i sin dagbog under 8/4 1811, at han i et selskab den dag havde hørt Gr. udtrykke sin utilfredshed med EKS og bl. a. begrundet det med dens betydelige mangel på historiske salmer, og at den derfor fremsatte tør moral i stedet for levende eksempler (2). Dette er faktisk essensen af artiklen i »Sandsigeren«, og man kan da roligt placere den i tiden efter Gr.s krise i dec. 1810, så meget mere som forordets tone til forveksling minder om tonen i de sidste afsnit af »Kort Begreb af Verdens-Krønike i Sammenhæng« (VK 1812), der udkom året efter.

Den krise, Gr. gennemlevede i 1812, bragte ham som bekendt over i en ortodox kristendomsopfattelse, hvor Bibelen, i bevidst modsætning til rationalismens opfattelse, blev betragtet som ufejlbarlig. Da alt for Gr. i denne periode af hans liv blev vurderet i forhold til kristendommen i denne bestemte udformning, gjaldt dette naturligvis også kirkens salmesang, som den udfoldede sig efter indførelsen af EKS.

Artiklen i »Sandsigeren« er et stort anlagt angreb på denne salmebog med udgangspunkt i dens mangel på historiske salmer. Først angribes EKS af *historiske* grunde, nemlig p. gr. af dens negative holdning til traditionen; dernæst angribes den *æstetisk*, idet den historiske salme fremhæves på bekostning af den moralske og dogmatiske,

²⁾ Grundtvigs Erindringer og Erindringer om Grundtvig s. 121.

og endelig *teologisk*. Man mærker, at dette sidste synspunkt er det centrale: mangelen på historiske salmer i EKS viser mangelen på sand kristendom i Danmark.

Mens angrebet i 1807 blev ført på een front: den æstetiske, føres den altså her på tre fronter: den historiske, den æstetiske og den teologiske.

Det kan være af interesse at undersøge disse hver for sig.

Gr. skriver i forordet: »I Lutherdømmets første halvtredie Aarhundrede udgjorde saadanne (nlg. de historiske salmer) den største Del af de forordnede Psalmer«. Går man nu til de salmebøger, der blev benyttet før EKS, så viser det sig, at Gr.s påstand er mildt sagt overdreven, idet det er så langt fra, at de historiske salmer er i overvægt. At Gr. i sin ivrige kamp for den historiske salme skulle drive det til bevidst overdrivelse i så høj grad, som tilfældet er, synes usandsynligt. Men hvad har da indgivet ham denne falske opfattelse af ældre salmebøger?

I tidsrummet 1810–11, altså i den periode, hvorfra forordet stammer, findes der fra Gr.s hånd følgende bearbejdelser af danske salmer: »Solen udi mørke Klæder« (efter Paulli), »Søde Jesu, Julens Første«, »Gak under Jesu Kors at staa«, »Enhver, som er til Jesum døbt«, »O Jesu! paa din Alterfod« og »Hører til, I høie Himle« (efter Kingo) (GSV 3, nr. 9, 15, 23, 24, 25 og 33).

Det ville være naturligt at tænke sig, at Gr. som kilde til bearbejdelserne havde benyttet den salmebog, man i daglig tale har kaldt Kingos salmebog, den salmebog, der i perioden 1699–1798 har været autoriseret dansk salmebog. Men det viser sig, at kun fire af de bearbejdede salmer findes heri, men ikke »Solen udi mørke Klæder« og »O Jesu! paa din Alterfod«.

Det kunne da tænkes, at Gr. havde disse salmer fra andre salmebøger. »O Jesu!« findes da også i den såkaldte Pontoppidans salmebog, som blev brugt enkelte steder i landet efter 1740, men »Solen udi mørke Klæder« findes ikke i nogen af de autoriserede salmebøger.

Går man imidlertid uden for disse, kan man finde dem begge, sammen med de fire øvrige, i den salmebog, som Kingo udgav i 1689, den såkaldte »Vinterparten«, der som bekendt var første del af en autoriseret salmebog, som imidlertid straks efter udgivelsen mistede sin kongelige autorisation, bl. a. p. gr. af Kingos manglende pietetsfølelse over for de gamle salmer.

Formodningen om, at netop »Vinterparten« har været grundlaget

for salmebearbejdelserne og dermed for Gr.s kendskab til ældre dansk salmedigtning på dette tidspunkt skal underbygges i det følgende.

Har man manuskripterne til de omtalte salmer for sig, viser det sig, at to af de seks salmer, dåbssalmen »Enhver som er til Jesum døbt« og nadversalmen »O Jesu! paa din Alterfod« følger umiddelbart efter hinanden, hvad de også gør i »Vinterparten«! Dette kan jo være et tilfælde, og medfører ikke nødvendigvis, at Gr. har haft »Vinterparten« foran sig; dåb og nadver hører jo i alle tilfælde nøje sammen. Men undersøger man i detaljer de enkelte bearbejdelser, forsvinder enhver tvivl.

Salmebearbejdelsen »Søde Jesu, Julens Første« hedder i Kingos salmebog »Søde Jesu, festens fyrste«, men i »Vinterparten« som i Gr.s bearbejdelse »Søde Jesu, Jule-Første«. I øvrigt stemmer Kingos salmebog og »Vinterparten« overens, bortset fra 5. str.

Vinterparten:

De paa hannem hart indfalde,
Støde ham aff Staden ud,
Hand paa JESum fast mon kalde,
Mens de banker ham hans hud,
De slaer med en blodig steen
Hiernen af hans Hoved-been,
Saulus midlertiid sig glæder,
Træder paa Guds Martyrs Klæder.

Kingos salmebog:

De paa hannem haardt anfalde
Og af Staden støde ham
Han paa Jesum fast mon kalde
Midlertid er hver ham gram,
Stener, slaer ham med stor meen
Hiernen af hans pande-been,
Saulus midlertid sig glæder
Træder paa Guds martyrs klæder.

Gr.s tilsvarende str. lyder:

De paa hannem hardt indfalde
Støde ham af Staden ud
Han paa Jesum fast mon kalde
Priser lydelig, sin Gud
Medens Man med skarpe Steen
Kløver ham hans Pandebeen
Og med Glæde Saulus træder
Paa Guds pinte Vidnes Klæder.

Som man ser, følger Gr. »Vinterparten« ordret i de to første fra Kingos salmebog afvigende linier; ligeledes har Gr., som Vinterparten« »steen« i linie 5, hvor Kingos salmebog har »meen«.

Ser man i manuskriptet, viser det sig, at Gr. i 5. linie først har skrevet »blodig« som i »Vinterparten«, men derefter rettet til »skarpe«.

Det eneste, der i bearbejdelsen viser hen til Kingos salmebog som kilde er udtrykket »Pandebeen« i 6. linie, men når Gr. vil rette det upræcise »Hoved-been«, ligger den anvendte sammensætning jo lige for.

Den følgende Kingo-bearbejdelse er »Gak under Jesu Kors at staa«, som dog ikke er fuldført (GSV 3, nr. 23). Gr.s str. 2 lyder:

Paa Korsets Træ saa mangengang
Der hørtes Skrig og Jammersang.
Men aldrig før der klang en Røst
Fra Korsets Træ til Liv og Trøst.

Strofen indeholder en modsætning, som Gr. ikke kan have fra Kingos salmebog, hvor den tilsvarende str. lyder:

Af Korsets træ min Jesu lod
(Trods Belias den bitre flod)
Fremklinge naadens fulde røst
Mig og enhver til liv og trøst.

I »Vinterparten« findes imidlertid en str., som er udeladt i Kingos salmebog:

Der Verden end vaar ung og spæ,
Da hørtes Slangen aff et Træ,
Som os med Satans Løgn bedrog
Og ned i Dødens Jammer slog.

Derefter følger str. »Af Korsets Træ . . .«.

Gr. har ikke villet bevare den citerede strofe, men den stilistiske antitese har han ikke villet undlade at benytte.

Der kan efter dette for mig at se ikke være nogen tvivl om, at Gr. har haft »Vinterparten« liggende foran sig under bearbejdelse, og nu forstår man langt bedre, at hans dom om forholdet mellem historiske og ikke-historiske salmer i de ældre salmebøger er så upræcis. Sammenholder man nemlig salmerne til kirkeårets søndage i »Vinterparten« og Kingos salmebog, da vil man opdage, at den første har langt flere historiske salmer end den sidste, idet der dog undtages de »historiske« kirkehøjtider jul, påske og pinse, hvor også Kingos salmebog har mange historiske salmer. Tilfældigt valgte søndage kan belyse forholdet. Til helligtrekongersdag har Kingos salmebog tre salmer, hvoraf kun den første »Herodes, hvi frygter du« kan kaldes historisk. »Vinterparten« har seks salmer, hvoraf i hvert fald de tre

må kaldes historiske: »DEt runde Himlens Stierne-Telt«, »HERodes, hvorfor frygter du« og »JESus Christ i Jødeland«.

1. søndag efter helligtrekonger dækkes i Kingos salmebog af fire salmer, hvoraf den ene er historisk: »Hvor stor er dog den Glæde«. »Vinterparten« har elleve salmer, hvoraf de tre er historiske: »O Himle, hvad for Vaade«, »DEN JESus Christ vor Broder« samt den i Kingos salmebog optagede.

Til 1. søndag i fasten er der fire salmer i Kingos salmebog, hvoraf ingen er historisk, mens der i »Vinterparten« er én historisk ud af seks.

Endvidere er forholdet det, at »Vinterparten« til hver søndag bringer en salme til at synges »i prædikestolen«, og denne kan også med en vis ret kaldes historisk.

Til slut må man dog spørge: kan man virkelig med rimelighed formode, at Gr. har antaget »Vinterparten« for den forordnede kirkesalmebog, når han både i sin barndom og ganske få år før på Langeland havde benyttet denne sidste? Det synes usandsynligt, og man må nok snarere formode, at Gr. ikke har gjort sig forskellen mellem de to salmebøger helt klar, men har overført sit indtryk fra »Vinterparten«, dybt fæstnet, som det er blevet i ham under det, han andet steds kalder »sit stille Sværmeri«, på den forordnede Kingos salmebog.

Man kan da konkludere, at Gr.s kendskab til ældre dansk salmedigtning har været ret begrænset i 1810-11, idet det i det væsentlige har været bygget på »Vinterparten«. Først i løbet af tiåret får han nøjere rede på forholdene, hvad der måske kan forklare, at han ved genudsendelsen af »Deilig er den Himmel blaa« i »Kvædlinger« 1815 ikke ønsker sine udtalelser fra 1811 genoptrykt, »saa sand Paastanden og saa retmæssig Anken monne være« (3).

Anden del af angrebet på EKS i »Sandsigeren« var som før nævnt af æstetisk karakter. »Den historiske Psalme er at ligne ved en rindende Bæk, og den dogmatiske eller moralske derimod langt ligere de stillestaaende Vande (...) Visselig ville Mange med mig i denne Bogs fleste Sange finde den gamle Sandhed bekræftet, at det blot lyriske Digt af Nødvendighed udmattes, da den begeistrede Digter ved det første Greb i Strængen maa stræbe at fremlokke en Tone, der heelt udtaler hans Følelse, og siden nøies med enten at opløse, gientage, eller sagte antyde en mere eller mindre beslægtet Følelse.«

³⁾ US II, s. 83.

Eksempler på sin påstand finder Gr. i salmerne om Guds egenskaber, men endnu mere i de moralske salmer, som »ifølge deres Natur maa vorde endnu mere enstonede, tørre og kolde«.

Som man ser, er det anken fra 1807, der gentages, men i mere argumenterende form.

Naturligvis har det æstetiske i sig selv ingen værdi for Gr., men »jeg anseer det for ligesaavist, at Mængden og ikke blot Mængden, baade igiennem det levende Exempel kommer til en klarere Beskuel-else af Dydens Herlighed og Glands, end igiennem den halvdøde lærende Fremstilling, samt at den blotte Formanings Virkning aldrig kan være saa stærk, som den de enkelte Opmuntringstoner kunne frembringe, der i den historiske Sang synede mindre at være fremlokkede med Overlæg end at have dannet sig selv i Digterens Øre«.

»Selv naar Moral og Fornuftreligion skulde være Hovedgjenstan- den for de kirkelige Sange« finder Gr. altså, at de historiske salmer har større værdi end salmerne i EKS, *fordi* de er æstetisk mere vellykkede. Det er interessant at se, at den store betydning, som Gr. som romantiker har lært at tillægge poesien føres med gennem krisen 1810-11.

Defensoratet for de historiske salmer udvider sig imidlertid fra blot at være et historisk og æstetisk anliggende til at blive et spørgsmål om den rette kristendom. Først understreger Gr., sin nye bibelopfattelse tro, at Bibelen er indbegrebet af alt, hvad der »kan gøre os timelig og evig lyksalige«. Derfor må dens indhold genfremstilles i salmer. Desuden »er en saa stor Del af begge Testamenter aldeles historisk« og »Jesu Liv (...) indeholder tillige Fakta, hvorpaa en Kristens hele Tro og Saligheds Haab maa grunde sig« og endelig er Jesu lignelser »et nyt Bevis for, hvorledes selv Moralen bør iføre sig en mere eller mindre historisk Dragt for at vinde Indgang«. Gr. kan da konkludere: »De fleste Kirkesange burde være levende Billeder af Jesu og de hellige Mænds Liv«.

At disse salmer nu ikke findes i EKS er ensbetydende med, at kirken er uden sand kristendom, og »jeg kan ikke andet end med inderlig Bedrøvelse her gjentage den lette, men dog saa tunge Spaadom: at dersom vi endnu længere ville vedblive at ringeagte sand Kristen- dom og daarligen sysle med at opelske et Kundskabstræ af den halv- visne Gren, som er løsrevet fra sin hellige Rod, da vil Slægten snart vorde udjaget af sit drømte Paradis (...)«.

Bevisførelsen må nok siges at være noget tilfældig i sin ensidighed, og det er et spørgsmål, hvorvidt det er rigtigt til et angreb på rationalismen at bruge EKS som springbræt, da den i det store og hele ikke er rationalistisk, men snarere afbleget ortodox (4). Men ud fra Gr.s kristendomsopfattelse 1811 er dette mindre væsentligt. EKS var med sin afblegede ortodoksi ikke ren ortodoksi, og dermed var den i Gr.s øjne dømt.

Som man ser, er det naturligvis salmernes mangel på udtryk for ret kristendom, der er Gr.s hovedanke, al den stund det æstetisk vellykkede kun kan have betydning, hvis det samtidig er bærer af det rette evangelium.

Dette skarpe opgør med sin samtid fortsætter Gr. i VK 1812. Der skal ikke her gås nærmere ind på dette ejendommelige skrift, men blot siges, at VK 1812 er mere end en annalisk optegnelse af begivenhederne fra verdens skabelse til begyndelsen af 1800-tallet; den er skrevet ud fra en ganske bestemt idé, hvis mest karakteristiske træk er opfattelsen af menneskets fuldstændige afhængighed af Gud, en afhængighed, der burde vise sig i ubetinget lydighed over for de ganske bestemte og inappellable krav, som klart kommer til orde i Bibelen. *Dens* ord er i enhver henseende rettesnor for mennesket, og det vil da sige, at historieforskeren, efter Gr.s opfattelse, derved er i besiddelse af en objektiv målestok i vurderingen af historiens personer, institutioner, udvikling etc., og altså også af salmedigtningen.

Om »de hjemmegjorte af Hans Tausen, Hans Thomesen og andre« siger Gr. da i dette skrift, at de var »ei synderlig poetiske, men saalænge Andagten brænder i Hjertet, da behøver den ei smaalig at oppustes« (5). Dette er derimod nødvendigt, når tiden ikke længer viser en brændende andagt, som det skete under Chr. IV. Men da fremstod Thomas Kingo, som »digtede Psalmer, som vel mangelsteds ere fortrængte, men ei eftergiorte, end sige overgaaede«. Paa grund af disse salmers forenede kristelige og poetiske kvaliteter »var da Danemarks Skikkelse fornyet, og endog Saaret var mere lukket end lægt, kunde Man dog vente Idræt en liden Stund og den fik Man at se«.

Det er jo ikke en ringe værdi, Gr. tillægger de æstetisk vellykkede salmer, at de er i stand til at danne en virkningsfuld opdæmning mod den stadige afkristning.

4) Den danske Kirkes Historie V, s. 442.

5) US II, s. 314.

Gr. noterer senere Harboes og Høeg Guldbergs forsøg på at genrejse den vakkende kristendom med en ny salmebog, men erklærer overraskende, at »storlig fore de vild« (6). Der sker her dette, at Gr. modererer det krav, der kom til udtryk i omtalen af Kingo, idet Høeg Guldbergs Salmebog (HGS) lastes, fordi den vil »have Marmortrapper at opklavre paa til Himlen«, hvormed der hentydes til den Klopstockske poesi i dens danske udformning, bl. a. ved Birgitte Boye. En salme skal altså nok være af en vis æstetisk kvalitet, men den skal samtidig være *folkelig*, så den ikke bliver som visse nye salmer i HGS, der »gemte Kløgt og Sindrigheid i høie Ord, og gav Forstanden mere at bestille«.

Efter Gr.s opfattelse i VK 1812 når irreligiøsiteten sin efterreformatoriske kulmination i hans egen samtid med rationalismen og dens salmebog. Denne angribes fra alle sider: den er upoetisk: »sammenrimede af aldeles upoetiske Mænd«, den er ufolkelig: »hvor Tonerne løfte sig er det mest i kolde Billeder og høitrvænde Ord«, den er uden historiske salmer, og den er ubibelsk både i indhold og sprogbrug. Alt i alt »maa Man beklage den Tid, hvis Stemning den aander« (7).

Ud fra VK 1812 kan man sammenfattende sige: Gr. stiller tre krav til en salme: den skal være kristelig, dvs. *bibelsk* både i indhold og sprogbrug, den skal være *poetisk*, men uden at være højtrævende, fordi den samtidig skal være *folkelig*.

Hvad salmebøgerne siden reformationen angår, så finder Gr. de første tilstrækkelige for deres tid, Kingos fremragende p. gr. af dens forening af kristendom og poesi, HGS ufolkelig og derfor et fejlgreb, og endelig EKS helt forfejlet, fordi den på ingen måde svarer til Gr.s salmebegreb.

Det er ud fra dette klart, at Gr. må ønske en anden salmebog end EKS, men skønt hans kærlighed til Kingos salmer er stor, så ønsker han dog ikke Kingos salmebog genindført; han erkender, at »den gamle Psalmebog kunde trænge til Forbedring, thi Luthers og andre tyske Psalmer var for det meste slet oversatte, Kingos behøvede en med Ærbødighed ændrende Haand, og ved Siden stode endel, som vare vandede i Tanker og platte i Ord og Talemaader« (8). I en anmeldelse af en Kingoudgave fra 1828, som der senere skal vendes

⁶⁾ US II, s. 370.

⁷⁾ US II, s. 381.

⁸⁾ US II, s. 381.

tilbage til, siger Gr. da også: »End ikke i 1812, da jeg dog hver Søndag sukkede med min gamle Fader over den ny Psalmebog, og stræbde at trøste hans Sognefolk med den Gamle, end ikke da ønskede jeg den gamle Bog indført paa Ny, thi det tillod hverken mit historiske Blik, eller min poetiske Samvittighed« (9).

Men at Kingos salmebog skulle danne grundlaget ved udarbejdelsen af en ny salmebog er for Gr. uden for diskussion. At det samtidig er ganske klart for Gr., at den kun 10–15 år gamle salmebog ikke ville blive udskiftet med det første, især da rationalismen, i stedet for at tabe terræn i denne periode konsoliderede sig, er lige så klart. Men derfor kunne der jo udmærket gøres en indsats, nemlig med salmer til husandagt og privat opbyggelse.

Her som andre steder opfatter Gr. da også sig selv som den, hvis opgave det er at tale tiden midt imod, kæmpe mod det nye og dårlige til fordel for det gamle og bedre. Forordet i 1811 slutter da også med den berømte erklæring: »Under den Forudsætning, at der endnu ere mange Tusinder i Norden, som ei have bøiet Knæ for Tidens livløse Afgudsbilleder, som dog kunne trænge til at størkes i Troen og Haabet, troer jeg, at en Samling af kristelige, mest historiske Sange vilde være Mange kiærkommen, og en saadan agter jeg at udgive, om Gud under Liv og Helsen. Endel skulle være selvgjorte, men den største Del borgede af Kingo, Luther og flere af de ældre kristelige Digtere med de Forandringer, Tiden *med Ret* kan fordre«.

At planen var oprigtig ment fra Gr.s side er der ingen tvivl om, og ved at se efter i GSV 3, under årene 1810 og 1811, finder man da også en række salmebearbejdelser fra Gr.s hånd.

Men samlingen så imidlertid aldrig dagens lys; hvad grunden har været, har man hidtil kun gisnet om (10), men med offentliggørelsen af et udkast til et indlæg i det tyske »Theologische Annalen« i Grundtvig-Studier 1958 får man en forklaring. Heri gør Gr. rede for sin stilling til de gamle salmer, og efter at have nævnet, at han kunne tænke sig at udgive en samling af de mest fremragende danske og tyske salmer, slutter han: »Aber, wenn es auch mir armem Gesellen möglich wäre, ein solches Buch hinaus zu schicken, woher nehme ich Muth dazu, in der jezigen Zeit, die so fein geworden ist, dass die alten Lieder selbst christlich Gesinnten aneckeln und ärgern? es wird da wohl vors erste nichts aus der Sache«.

⁹⁾ Theologisk Maanedsskrift 1828, 13. bd., s. 13.

¹⁰⁾ Magnus Stevn: Fra Grundtvigs Salmeværksted, s. 89.

Gr.s forord i Sandsigeren er offentliggjort d. 10. april 1811, altså umiddelbart efter, at han har gennemgået sin svære krise, men før han endnu har været i modvind p. gr. af sin nye anskuelse; han har endnu sine illusioner i behold. Udkastet til indlægget daterer Steen Johansen til jan. 1813, altså efter Gr.s udgivelse af VK 1812, som han givetvis allerede havde høstet utak for, selv om den offentlige polemik endnu ikke var startet.

Han har givetvis ikke fundet »de mange Tusinder i Norden, som endnu ikke have bøiet Knæ for Tidens livløse Afguds billeder«!

At tanken alligevel ikke har været aldeles skrinlagt, ser man af en bemærkning af Knud Lyne Rahbek i »Tilskueren« 1816, hvor han i forbindelse med fundet af forfatteren til »Den yndigste Rose« skriver til Gr.: »Jeg troede saameget mere at burde meddele Dem, m. V., denne Opdagelse, da det var muligt, at De i denne uidentivl lidet kiente Bog kunne finde mere for Dem, naar De engang lægger Haand paa at give os den Samling af christelige Sange til Brug for den huuslige og private Andagt, som enhver den aandelige Poesis oprigtige Ven fra Deres Haand med saa inderlig Forventning maa see imøde« (11).

Selvfølgelig kunne man tænke sig, at Rahbek har Gr.s artikel fra 1811 i tankerne, men det er snarere en udtalelse fra Gr. selv i den samtale, der har fundet sted mellem dem om bl. a. »Den yndigste Rose«. Antagelsen støttes yderligere af, at Gr. i 1815 påtænkte at indsende (eller måske har indsendt) til »Tilskueren« to salmer, som i det bevarede manuskript har en fortale, hvor Gr. efter i sin sædvanlig svulmende stil at have gjort opmærksom på, at tiden ikke mindst nu, da Napoleon igen huserer, er egnet til at lovsynge »den Helt, Som forstyrrede Dødens Rige«, slutter: »Derfor beder jeg Dem til Paaskefestens Ihukommelse at indrykke til Beskuelse følgende gamle, kun af mig fordanskede og varsomt ændrede Paaske-Psalmer. De kunne og tjene til at vise, hvorledes jeg troer de gamle Psalmer skal behandles og benyttes« (12).

Udover disse to salmer, som ikke engang er gamle danske salmer, har Gr. dog ikke bearbejdet salmer siden 1811, undtagen i prædikener o. l. Men derefter begynder der igen at komme enkelte bearbejdelser, f. eks. i 1817 og 1826, men det er først i 1832 med Hagens »Historiske Psalmer og Riim til Børnelærdom« at salmebearbejdelserne rigtig tager fart for at fortsætte resten af Gr.s liv.

¹¹⁾ Tilskueren, 1816, s. 2037.

¹²⁾ Gengivet i GSV 6/2, s. 196.

Disse få salmebearbejdelser i tiden frem til 1832 betyder dog ikke, at Gr. har mistet interessen for de gamle danske salmer. Gang på gang citerer han i sine prædikener Kingos salmer, og i 1827 udkommer Kingos »Psalmer og aandelige Sange«, ganske vist ikke udgivet af Gr. selv, men af P. A. Fenger, men som tilegnelsen viser under inspiration fra Gr. I 1830 udkommer Brorsons »Psalmer og aandelige Sange«, udgivet af J. Holm, som var en nær ven af P. A. Fenger, og som kom meget sammen med Gr. o. 1825, fra hvem en påvirkning ikke kan udelukkes.

Der forekommer dog også i disse år væsentlige betragtninger fra Gr.s side, nemlig i anmeldelserne af henholdsvis Ingemanns »Høimesse-Psalmer« fra 1825 og P. A. Fengers før omtalte Kingoudgave fra 1827.

Ingemann-anmeldelsen udkom 10/11 1825 (13), altså efter at Gr. havde indledt sin kirkekamp, idet »Kirkens Gienmæle« var udkommet 5/9 s. å. Anmeldelsen må ses i forlængelse heraf. Gr. udtrykker det selv således: »Man seer, jeg taler rent ud om alt Kirkeligt, og det gjør jeg, fordi jeg føler, nu er Timen kommet, nu skal det enten briste eller bære, nu skal Danmark vælge, som i Psalme-Bogen mellem Viin og Vand, saaledes i det Hele mellem en sand christelig og en falsk tyrkisk Oplysning«.

Nok har Gr. det meste af sit liv været utilfreds med EKS, men aldrig før har han proklameret dens afskaffelse: det er hans håb, at der kan blive udgivet en ny salmesamling, og »at *vor* faderlige Øvrighed *tillade* at den indføres, *hvor* Menigheden ønsker det, og ei mindre mit Haab, at mange Menigheder vil mødes i et Ønske, der er alle danske Christne medfødt, og kan umuelig slumre stærkere, end at det vaagner ved den første Høitids-Psalme, der gjennemtrænger Kirken«.

Som »Kirkens Gienmæle« var Gr.s udfordring til den rationalistiske teologi, er dette hans udfordring til den rationalistiske salmesang.

Som tidligere nævnt var Gr.s kritik af EKS før 1825 motiveret både ud fra kristelige og æstetiske kriterier, og denne dobbelte angrebsposition bevares efter 1825. I Ingemann-anmeldelsen skriver han: »Saavidt jeg har hørt, skal man da heller ikke have rost Bogen fra den poetiske, men kun fra den moralske og maaske tillige fra den

13) Theologisk Maanedsskrift 1825, 3. bd., s. 14 ff.

dogmatiske Side, og, uagtet der selv fra begge disse Sider kunne være saare meget at indvende mod Rosen, vil jeg dog blot anmærke, hvad der synes mig uigendriveligt, at selv den bedste moralske og dogmatiske Rimstok kan være en meget daarlig Psalme-Bog, og at en *upoetisk Psalme*, man sige hvad man vil, er lige saa haard en Selv-Modsigelse, som en *upoetisk Poesie*, skønt det ikke klinger slet saa urimeligt, fordi man i ældre Tider ei pleiede at søge, hvad man kaldte Poesie men kun *Liv og Aand* i Psalmebøger«.

Man vil imidlertid se, at accenten nu er flyttet. Mens i 1811/1812 udgangspunktet for angrebet var det poetiske, hvorefter det gled over i det væsentlige, det kristelige, er det nu omvendt: det nævnes, at der er brist i det moralske og dogmatiske, men hovedangrebet rettes mod dens manglende æstetiske kvaliteter.

Det er ikke umiddelbart klart, hvad Gr. forstår ved ordet poetisk, ud fra det anførte citat. Et noget klarere begreb får man imidlertid ved at læse det utrykte udkast til anmeldelsen. Deri siger Gr. om Ingemanns salmer: »Det skal i Øvrigt slet ikke undre mig om de fleste æstetiske Vragere og Maalere vurdere denne Samling langt lavere end jeg, thi den har intet Glimrende, som dog sædvanlig er det Eneste, der stikker det Slags Folk i Øinene, ja selv de *Kingoske* stærke Vinge-Slag, og de *Brorsonske* Sølvklokke-Toner, nøder danske Psalmekyndinger til tit at savne, men hvem der med mig troer, at det ikke er paa Konst-Academiet, men i Kirken, man skal bedømme Psalmer, vil dog vist finde, de *Ingemannske* er Guld værd enten man saa betragter dem i sig selv, eller som Vidner om, hvad de forudsætte.

Det første Fortrin nemlig, jeg finder, disse Psalmer har fremfor næsten alle den ny Bogs er at de ikke blot gaae efter gamle Melodier, men er for det Meste virkelige *Choraler*, har den dybe alvorlige Tone, der stemmer Sindet til hellige Følelser, og naar denne kirkelige Grundtone, efter en Stund at have været hartad ganske uddød for et Folks Sangere, igien saaledes lever op, da skal Kirken glæde sig, om Stemmen ogsaa var langt svagere end her« (14).

Gr. opstiller i dette citat en modsætning mellem »Konst-Academiet« og »denne kirkelige Grund-Tone«. Det EKS må dadles for og Ingemann roses for er deres respektive forhold til *traditionen*. Den blev brudt med EKS, som ikke blev skabt ud fra »kirken« men ud fra »Konst-Academiet«, og det er Ingemanns fortjeneste, at han sø-

¹⁴⁾ fasc. 116, I.

ger tilbage til den danske salmetradition, hen over EKS, selv om han ikke når hverken Kingo eller Brorson.

En salme skal ikke blot være poesi, den skal være traditionsbestemt poesi.

Alle de synspunkter, som mere eller mindre udtalt er forekommet hidtil i Gr.s udtalelser synes at samle sig til et hele i Gr.s anmeldelse 1828 af Fengers Kingo-udgave (15). Den er langt mere end en anmeldelse, den er en afhandling om salmebegrebet og salmehistorien i Danmark.

Gr. skriver: »Dog, jeg har saa ofte skrevet paa den ny Psalmebogs poetiske og kirkelige Skudsmaal, at Paaskriften vel snarere kan trænge til Forsvar, end til Gjentagelse«.

Men det må understreges, at påstanden gentages. Det er de samme tre anker, der igen fremføres: manglende poetiske kvaliteter, mangel på bibeltroskab og mangel på folkelighed.

Saa sandt som det ikke i al almindelighed er muligt at sige, hvad poesi er, men kun i særdeleshed, vælger Gr. da også at belyse sin opfattelse ud fra den forskel, der er mellem et par af Kingos salmer og deres udformning i EKS, og heraf fremgår det, at det i hvert tilfælde ofte er salmernes mangel på billeddannende elementer, der gør dem døde og tørre i Gr.s øjne, idet denne sammenligning mellem original og bearbejdelse er »et talende Exempel paa Forskjellen imellem at udmale Billeder og udtvære Tanker«.

Ordet »bibeltroskab« er benyttet flere steder, og da det jo er et ret uklart begreb, kan det i denne sammenhæng indsnævres i retning af at betyde, at salmerne skal give udtryk for mere end almenreligiøse forestillinger, og at salmernes sprog direkte eller indirekte må være påvirket af bibelsproget. At det er disse krav, Gr. stiller til salmen, fremgår af et par citater fra Kingo-anmeldelsen: Om EKS siger Gr. f. eks., at den »brugde hverken det danske eller det bibelske Modersmaal«, og et andet sted nævner han begge de anførte krav: »Naar man for resten seer, at *Djævelen* dog trodsedes i denne Psalme, som den stod i Prøvebindet, men stikles nu kun paa blandt *Mørkets frække Skarer*, da maa man virkelig tænke, den Ændring skedte, for ei at gjøre *Diævelen vreed*, thi, uagtet man tit i de gamle Psalmebøger med Grund kunde ønske lidt mindre om Helvede, og lidt meer om

¹⁵⁾ Theologisk Maanedsskrift 1828, s. 1-36.

Himmerig, saa er det dog alt for latterligt at undsige Djævelen ved Daaben, som Kirkens og Christen-Livets farligste Fiende, og derpaa, under hele Kirkegangen, at lade, som han aldrig var til, og naar vi tie kvær om Ormen, som aldrig døer, og Ilden som ingen udslukker, da er det *ikke Jesu Talebrug* vi efterligne«.

Hvad kravet om folkelighed angår, da udtrykker Gr. det saadan: »Hoved-Sagen ved en Kirke-Psalme-Bog er nemlig aabenbar den, at Psalmerne i det hele kan tækkes, tiltale og oplive *hele Menigheden*«, og da ingen kæde er stærkere end det svageste led, vil det altså sige, at salmerne skal være af en sådan beskaffenhed, at selv den jævne kirkegænger kan fatte dem. Gr. er nok inde på, at der måske burde være flere forskellige salmebøger, så den mere dannede kunne få lov at synge salmer, som han sætter pris på, men som ville gå over hovedet på den mere jævne kirkegænger, men når dog alligevel til den opfattelse, at man burde »i Kirken heller see til at udjævne end forhøje Brinken, og heller dele de lave Stole-Stader med dem, end bygge os Skade-Reder under Loftet, og undskylde os med, at vi gjerne vilde drage de kjære Bønder op til os, naar vi bare, hvad vi veed vi ikke kan, kunde naae og bære og rumme dem«.

Også vurderingen af ældre salmebøger og -digtere er den samme som i VK 1812. Om reformationstidens salmer siger Gr., at de »Gammel-Danske Psalmer, der vel ikke var af Kingo, staae dog endnu, for en Deel, i yndig Blyhed, hvor han skinner«, altså langtfra nogen ukritisk holdning.

I omtalen af Kingos salmebog citerer Gr. endog sig selv fra VK 1812 og erklærer, at »uagtet baade min lutherske og min danske Eensidighed har faaet sit Banesaar, og uagtet min historiske Kundskab i femten Aar over Bøgerne nødvendig er voxet endeel, kjender jeg dog ikke endnu i det syttende Aarhundredes Litteratur, end sige i Dets Statshistorie, Mage til Noget af disse tre Vidundere (...)«, dvs. Kingos salmebog, Baggers alterbog og Danske Lov.

Om Brorsons salmer skriver Gr.: »Om de Brorsonske Psalmer vil jeg fatte mig kort, da de, efter min Overbeviisning, næsten alle ere langt mere skikkede til enkelte Christnes Privat-Andagt, end til Kirke-Brug«.

Mens Gr.s syn på anden ældre dansk salmedigtning stort set er uændret gennem årene, gælder dette ikke Brorson, for i udkastet til anmeldelsen af Ingemanns »Høimesse-Psalmer« tre år tidligere skrev Gr.: »Der er, efter min Forstand, intet Folk i Christenheden, saa rigt

paa dybe, deilige, christelige og levende Psalmer, som den danske, hvor *Kingo* og *Brorson* alene i mine Øine fordunkler alle Psalmer paa de nye Tungemaal; men jeg veed dog ingen Menighed, der i *Kirken* er fattigere paa gode danske Psalmer end den *Danske*, hvor man, af ubegribelig Mangel paa Sands for, hvad Psalmer skal være, har indført den elendige Samling af vandede Rim, som kaldes den *evangelisk-christelige Psalmebog*« (16).

Selv om Gr. her ikke direkte siger, at Br.s salmer er velegnede til kirkebrug, så siger han det dog indirekte, idet han først fremhæver, hvad vi har af salmedigtere, og dernæst nævner, at de er uudnyttede i kirken.

Denne opfattelse underbygges af en anden udtalelse i samme manuskript, hvor Gr. bemærker, at det er gejstligheden, der skal anklages for EKS, da »den hverken var fornøiet med den *Kingoske*, den *ypperlige Pontoppidanske* eller den blandede *Harboeske*«.

Nu er grundstammen af salmer i Pontoppidans salmebog den gamle Kingos salmebog (på et par salmer nær), og det, der bevirker, at Pont. får prædiketet »ypperlig« må da være de ca. 270 nye salmer, der er føjet til, hvoraf 90 var Brorsons (24 originale, 66 oversættelser). Også her må man se en accept af Brorson som kirkesalmedigter.

Men er der endnu tvivl, så bortvejres den af Gr. endelige anmeldelse, hvor han skriver, at Gud ikke vil drive »hverken mig eller Inge-mann fra sit Alter, saa, er vor Stemme end for svag til en ordenlig Høi-Messe, skal den, med Guds Hielp, dog skabe en taalelig Aften-Sang, og Høi-Messen kan *Kingo* og *Brorson* i det Mindste besørge saa godt, at det i al den ganske Christenhed ei gøres bedre«.

Forklaringen på denne ændring i synet på Brorson som kirkesalmedigter må være den, at Gr. i perioden 1825–28, en periode, der i det hele taget er præget af gæring og klaring af problemer, er nået til en fastere bestemmelse af kirkesalmebegrebet, og ud fra dette nu må erkende, at Br.s salmer i de fleste tilfælde falder uden for menighedens kirkesalmesang.

Denne holdning til Brorson-salmen står fast i de kommende år, bl. a. da Gr. i 1843 påtænker at afhjælpe mangelen på gamle salmer ved at udsende sin egen samling »Psalmeblade til Kirke-Bod« og der kun optager to Brorson-salmer.

EKS bliver selvfølgelig gennemkritiseret i Kingo-anmeldelsen, men

¹⁶⁾ fasc. 116/1.

det erkendes dog, »at vore gamle Psalme-Bøger næsten ganske fattes klare Psalmer til at udtrykke de klare Sandheder om Menneskenes *naturlige* Forhold til Gud, hinanden og de timelige Kaar, og det er virkelig en Mangel, som man til Huus-Behov har faaet afhjulpet ved den ny Psalme-Bog«, men det tilføjes dog: »og desaarsag lukket Øiet for alle dens Brøst«!

Trods sin store kærlighed til Kingo og Kingos salmebog ønsker Gr. dog på ingen måde, at den skal genindføres i sin oprindelige form. Den mangler f. eks. den ovennævnte salmetype, og også over for de enkelte salmer er Gr. kritisk indstillet, hvad flere udtryk i anmeldelsen viser: »om ogsaa disse to Kingoske Psalmer var enten ordret optrykte, eller, hvad de maaskee begge kunde taale, hensigtsmæssig forkortede og vaersomt afpuddede«, »da jeg godt kan tænke mig smaa Forbedringer ved Bindingsværket«, »Med Paaske-Psalmen er, som sagt, gjort kort Proces, og den kunde virkelig, efter mine Tanker, taalt at miste Noget, men det var dog visselig ikke det deilige Slutnings-Vers«, »thi, uagtet man i de gamle Psalmebøger med Grund kunne ønske lidt mindre om Helvede, og lidt meer om Himmerig (. . .)«.

Men til sådanne forandringer stillede Gr. samme krav, som kom til orde i hans kritik af EKS. Rettelserne skal foretages ud fra indgående kendskab til traditionen og ikke efter den for øjeblikket herskende æstetiske retning: »Det holder hart, inden vi komme saavidt, at vi ei grovelig forvexle den gode Kirke-Smag med det attende Aarhundredes Vand-Smag, end sige da med Skole-Smagen i versifikalske Lækker-Munde«.

Som det ses, er Gr. ret usikker over for betimeligheden af rettelser for øjeblikket, og det skal senere undersøges, hvorfra denne usikkerhed stammer.

Men her kan konkluderes: Mens Gr. i perioden 1810–32 på utallige måder gennemløber en rig udvikling, så må man om hans salmeopfattelse sige, at han efter sin første, lidt forhastede artikel i »Sandsigere« 1811 med dens ret svagt underbyggede forsvar for en bestemt salmetype, på grundlag af den ældre salmedigtning er nået til en fast opfattelse af salmen, som kan sammenfattes i ordene poetisk, kristelig (bibelsk) og folkelig, en opfattelse, som perioden igennem blev uddybet, men ikke ændret.

På samme måde er hans vurdering af de ældre salmebøger og sal-

medigtere ikke udsat for nævneværdig forandring gennem årene: reformationstidens salmer sætter han ikke overvældende pris på i deres originale udformning, Kingo er så absolut »Salmisten i det danske Kirke-Kor«, og EKS er den stadige anstødssten. Kun i synet på Brorson sker der en ændring mellem 1825 og 28.

Endelig var det de første år Gr.s hensigt at ville genoplive de gamle salmer, men kun til hus- og privatandagt, mens han efter 1825 virkelig vil EKS til livs og have den erstattet med en eller flere ny.

Men den genoplivelse af de gamle salmer skal ikke ske ved, at man optager dem i uændret form, men derimod med de »Forandringer, Tiden med Ret kan fordre« (1811), »med en med Ærbødighed ændrende Haand« (1812), »saa vi ei grovelig forvexle den gode Kirke-Smag med det attende Aarhundredes Vand-Smag, end sige da med Skole-Smagen i versifikalske Lækker-Munde« (1828).

Det blev ovenfor anført, at Gr. i sin Kingo-anmeldelse gav udtryk for nogen usikkerhed i forbindelse med rettelser i de gamle salmer, men ikke desto mindre udsender han fem år senere, i 1832, sammen med L. C. Hagen den første samling af bearbejdede ældre salmer: »Historiske Psalmer og Riim til Børnelærdom«. Er dette nu ensbetydende med, at Gr. går helhjertet ind for rettelser i de gamle salmer?

I forordet til det lille hæfte skriver Hagen, at han ikke kunne stå i forbindelse med »saa bekjendt en Ynder og saa heldig en Efterligner af de gamle Psalmer, uden for Alvor at raadføre sig med ham om den hensigtsmæssigste Fremgangsmaade, og fandt da, det var hans afgjorte Overbeviisning, at de gamle Psalmer, ligesaavel til Skole- som til Kirke-Brug, burde mere eller mindre forandres«.

Dette er en så klar udtalelse, at der ikke synes at kunne være tvivl om, at Gr. accepterer fremgangsmåden fuldt ud.

Derfor virker det lidt mærkeligt, når man i et svar fra Gr. på nogle indvendinger mod rettelserne, som Ingemann var fremkommet med (17), læser: »Alvorlig talt, du har sikkert ret i dine fleste Udsættelser paa *Kirkens Vegne*; men da det i alle Maader er en *Skolebog*, saa har jeg ogsaa Ret til at mene, den er efter Omstændighederne ret god til *sit Brug*« (18).

Her må Gr. siges at korrigere udtalelsen i forordet. Kun i salmer

¹⁷⁾ Grundtvig og Ingemann. Brevveksling s. 144.

¹⁸⁾ Grundtvig og Ingemann. Brevveksling s. 147.

til skolebrug kan Gr. gå helt ind for ændringerne, men i spørgsmålet om ændringer af salmer til kirkebrug har Ingemann »sikkert ret«.

At Gr. i det hele taget er noget usikker på dette punkt finder støtte i et dagbogsnotat fra tiden omkring tilblivelsen af Hagens samling, hvor det fortælles, at Siemonsen, præsten ved Frederiks tyske Kirke, bebrejdede Gr., at der blev rettet i de gamle salmer. Gr. »for svarede det noget; men sagde tilsidst: »Ja, Siemonsen, det er nu det samme, for naar der kommer nogen til mig og beder mig gøre mit bedste, saa tør jeg ikke sige nej!« (19).

Mens Gr. på dette tidspunkt har været noget usikker over for dette problem, og kun er gået med til bearbejdelse efter ydre tilskyndelse, så har problemerne i hvert fald klaret sig for ham i de følgende år, for fire år senere svarer han Ingemann på den samme indvending som i 1832, men nu i forbindelse med udgivelsen af Sangværket: »Vi er nemlig ganske enige om, at det er en hel mislig Sag med alle Rettelser og Omarbejdelser af ældre Digte og Sange, da man med Føie kan sige, at enten er de ikke Umagen værd eller tage sig bedst ud i deres egne Klæder. Desaaarsag har jeg ogsaa hidtil kun rørt lidt ved vore gamle Salmer, men gjort mit til, at de igjen kunde komme for Lyset i deres oprindelige Skikkelse, blive bekendte og skattede. – Med alt *folkeligt Sangværk*, gudeligt eller verdsligt, er der imidlertid ogsaa et andet vigtigt Standpunkt at betragte Sagen fra, nemlig *Nyttens*, der fremfor alt i Kirken maa foretrækkes for *Smagen*. Om nu mine Rettelser og Kalfatringer i det hele vil tækkes Kirkegængerne, er vist nok et stort Spørgsmaal, men et ganske andet end det, om de vil tækkes Digtere og smagfulde Læsere, og kan kun besvares af en Erfaring, jeg som Menighedens *Tjener* skal hjælpe den til at gjøre, da det var uforsvarligt, om gamle opbyggelige Salmer maaske gik af Brug for saadanne Brøst, som jeg kunde bøde, eller et alt for gammeldags Snit, som jeg kunde ændre. Menigheden maa der for meget gjerne finde som du, at de gamle Salmer skal blive som de er, naar den kun ikke lader dem *ligge* ubrugte; men jeg har al Grund til at tro, at mange vil synge de gamle Salmer i den nye Skikkelse, som ellers lod dem ligge, og derfor tør jeg ikke undslaa mig for det i *øvrigt* meget utaknemmelige og bestandig mislige Arbejde« (20).

¹⁹⁾ Grundtvigs Erindringer etc. s. 153.

²⁰⁾ Grundtvig og Ingemann. Brevveksling s. 186–87.

Dilemmaet er da dette, at »Digteren og den smagfulde Læser« og »de, der kun ikke lade dem ligge ubrugte« med fuld ret ønsker de gamle salmer bevaret i deres oprindelige form, og Gr. hører fuldt ud til begge grupper. Men samtidig er han »Menighedens Tjener« og må som sådan, selv gennem bearbejdelser, søge at få de gamle salmer genindført.

Det er da en vaklen mellem disse to holdninger som kommer til udtryk i 1832, men som er overvundet i 1836, hvor Gr. entydigt opfatter sig som menighedens tjener, et synspunkt, som han fastholder fremover. Københavns Konvent udsendte i 1845 et »Prøvehefte« til en ny salmebog, og Gr. skriver i forbindelse hermed i et udkast til en tale: »Hvad for Resten de gamle Salmer angaar, som man finder for meget forandrede, da er det vel vitterligt nok, at der er ingen Præst og ingen Digter i Danmark, som elsker de gamle Salmer højere end jeg og kan bedre bære over med alle deres Lyder; naar nogen kan bringe mig til at tro, at de vil yndes og passe sig bedst i deres uforandrede Skikkelse, da skal jeg ikke røre dem med en Finger, men jeg var en Forræder imod dem, om jeg anbefalede dem i en Skikkelse, hvori jeg tror, de hverken vil finde Bifald hos andre end gamle Venner, eller holde sig hos den næste Slægt, der ikke vil kunne forlige sig med det forvirrede og smagløse, som idelig vanhælder dem og tit skjuler deres Skjønheder« (21).

I nøje forbindelse med Gr.s vaklende holdning i 1832 over for betimeligheden af ændringer i de gamle salmer står hans opfattelse af egne evner på dette område. I Kingo-anmeldelsen skrev Gr.: »Det holder hardt, inden vi kommer saavidt, at vi ei grovelig forvexle den gode Kirke-Smag med det attende Aarhundredes Vand-Smag, end sige da med Skole-Smag i versifikalske Lækker-Munde«. Han erkender her vanskelighederne ved i den grad at indleve sig i traditionen, at rettelserne ikke føles som påklitrede.

Om rettelserne i Hagens salmesamling skriver Ingemann: »Hvor nær beslægtet end din Aand er med Kingos vil dog det stærkt ejendommelige hos eder begge ikke saaledes sammensmelte for mig, at jeg ikke snart maa høre den enes Røst og snart den andens, hvorved Salmen klinger mig ikke tostemmig, men som vechselvis afbrudt og fortsat af dig og den gamle med en kendelig Stemmeforskjel, som forstyrrer mig blot derved, at jeg mærker det« (22).

²¹⁾ Dansk Kirketidende 1884, sp. 514.

²²⁾ Grundtvig og Ingemann. Brevveksling s. 144.

Hertil svarer Gr.: »Hvad du siger om den ny Vin paa de gamle Flasker, tør jeg vel heller ikke modsige, skjønt jeg har stræbt at tappe af den samme Tønde; men da Folk nu en Gang er saa underlige, at et skjævt Ben kan fordærve dem det dejligste Ansigt, og de derimod slet ikke mærker, om Benet ved at rettes er blevet stift, saa bør det rettes til Skolebrug, for at de smaa kan faa Lov til at se i Billedbogen, som man ellers lukker for dem« (23).

Gr. erkender faktisk, at hans evner ikke helt strækker til. Benet bliver stift.

Men også på dette område er Gr.s holdning afklaret i 1836. I svaret til Ingemann skriver han: »Menigheden maa derfor gjerne finde som du, at de gamle Salmer skal blive som de er, naar de kun ikke lader dem ligge ubrugte; *men jeg har al Grund til at tro, at mange vil synge de gamle Salmer i den ny Skikkelse* (...)« (kursiveret her). Den sikkerhed, som Gr. her føler i forbindelse med sine rettelser, bliver ikke mindre med årene og kommer gang på gang til orde under forhandlingerne om »Prøveheftet«.

Det er muligt at påvise endnu en udvikling i Gr.s syn på bearbejdelser fra 1832 til 1836. Hagens samling er ret moderat i sine ændringer, hvad Gr. også selv gør opmærksom på, idet han i brevet til Ingemann i forbindelse med SV siger: »(...) Des aarsag har jeg ogsaa hidtil kun rørt lidt ved vore gamle Salmer (...)«. Hagen udtrykker det samme i sin indledning til samlingen, hvor han gør opmærksom på, at i spørgsmålet om, »hvorvidt Forandringen er en Forbedring, vil dog vist alle de gamle Psalmers yngre Venner finde, at de i det Hele har vundet, og selv de Ældste, der naturligvis ofte vil foretrække det Gamle, vil vist allevegne spore den Nænsomhed, hvortil jeg har været Vidne«.

Sammenholder man de salmer, der er optaget i Hagens samling med den udformning, nogle af de samme salmer har fået i SV, da vil man se, at Gr. i dette stiller sig langt friere til sit forlæg.

For anskuelighedens skyld er de tre punkter her holdt adskilt, men selvfølgelig er der i 1832 en intim forbindelse mellem Gr.s usikkerhed over for rettelsers betimelighed, sine egne rettelsers kvalitet og de få ændringer, der forekommer i Hagens samling, ligesom den samme nære forbindelse er til stede i 1836 mellem Gr.s understregning af hensynet til menigheden, hans usikkerhed, hvad rettelsernes kvalitet angår og de mange ændringer, der nu forekommer i SV.

²³⁾ Grundtvig og Ingemann. Brevveksling s. 147.

Spørgsmålet er da blot: hvad har fremkaldt dette skred i opfattelsen?

Der blev i 1845 bl. a. rettet den kritik mod »Prøveheftet«, at Gr. havde villet påtrykke salmerne sit eget stempel, hvad der i øvrigt blev kardinalpunktet i striden om »Prøveheftet«.

Gr. giver i den anledning det svar, at en salmebog, som han skal arbejde på og anbefale, nødvendigvis må være domineret af den »Kingo-Grundtvigske Tone«, og siger videre: »Alt hvad man i denne Henseende med Billighed kan fordre, er at baade Kingos og Grundtvigs *Personligheder*, saavidt mueligt, skal trænges tilbage, og at saavel den *Brorsonske* som enhver anden i en vis Kreds yndet *Psalmetone* skal faa Ørenlyd« (24).

Med andre ord: Gr. er indforstået med, at det ikke blot er salmer som hans egne og Kingos, der skal optages, men at også andre toner skal høres. Men hvad der skal fjernes, er de enkelte salmedigteres *personligheder*, hvilket vel nærmest, groft sagt, er det for dem teologisk specielle, til fordel for det »kirkelige«, eller som det udtrykkes i en betænkning, som det tre-mandsudvalg, der havde stået for »Prøveheftet«, udsendte, »lade det *individuelle* være det *kirkelige* og *folkelige* underordnet« (25).

Dette er centralt for Gr.s forhold til andres salmer. Han opfatter nemlig sin egen kirkelige anskuelse ikke som noget med andre teologiske retninger sideordnet, men som værende af en helt anden kategori, der optager alle de andre i sig.

Derfor kan han tale om at fjerne de andre digteres, og endda sin egen, personlighed, til fordel for det kirkelige, men det er jo, for alle andre at se, netop lig det specifikt Grundtvigske, og han vil derfor, langt mere end han selv tror, farve salmerne med sin egen personlighed (26).

Her er da forklaringen på Gr.s udvikling fra 1832 til 1836.

Det er bekendt, at senere års forskning (Aronson, Thaning) har forrykket et af de centrale vendepunkter i Gr.s udvikling fra 1825 til begyndelsen af 30'erne, og denne undersøgelse falder i tråd hermed. Endnu i 1832 ser Gr. salmerne som resultater af »personligheder«, hvor han skal søge at få sine rettelsers til at klinge med. I 1836

²⁴⁾ Dansk Kirketidende 1845, sp. 37.

²⁵⁾ Dansk Kirketidende 1884, sp. 461.

²⁶⁾ Jørgen Elbek er ad anden vej nået til samme resultat i sin afhandling om Grundtvig og de latinske salmer i Grundtvig-Studier 1959, s. 10-14.

indgår de danske salmer i en langt større sammenhæng, idet SV skulle rumme »de samme svævende Toner til vor Herres Priis fra alle Tider og Himmelegne, thi i denne Forening bestaaer den »ny Sang, Gud nu lægger os i Munden«, til at ophøie Hans underlige Gierninger med Menneskens Børn« (27).

Da skal salmerne ikke længer være udtryk for »personligheder«, men for kirken, og da må og skal der rettes kraftigt, og hvem er da nærmere til det end digteren, der gjorde »den mageløse opdagelse«.

²⁷⁾ Gunni Busck, udg. 1878, s. 205.